

## **ПОТРЕБА В ЧИТАННІ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЧИТАЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ**

Художня література традиційно розглядається як важливий засіб виховного впливу на особистість людини, оскільки її вважають скарбницею культури, джерелом реальних знань та сильних вражень, ознайомлення з незвичним, фантастичним. Поступ сучасної української літератури тісно пов'язаний із загальним літературним процесом, духовним життям суспільства й відображає провідні історичні та актуальні педагогічні, філософські погляди. Сучасні дослідження відносять книжку і читання до агентів соціалізації, оскільки за допомогою читання людина «входить у культуру», розуміє, які події можуть з нею відбутися і як можна вийти з певної життєвої ситуації. Крім того, існує думка, що у відомих і популярних літературних історіях і казках у рамках певної культури приховані найбільш домінуючі життєві сценарії. Читач, заглиблюючись в текст, ніби підкоряється йому, робить спробу в подальшому відтворювати ці сценарії у власному житті. Результатом залучення людини до читання ще на ранніх етапах її життя є формування морально-етичних переконань, розвиток пізнавальної та емоційної сфер особистості.

Але в останні роки спостерігається падіння інтересу до книжки, до читання загалом, втрачається усвідомлення пріоритетної ролі книжки в людському житті, знижується роль сім'ї у залученні дитини до читання. Такий стан речей дає підстави зробити невтішний висновок, що читання перестає бути національним пріоритетом. Саме тому в суспільстві гостро постає проблема літературної освіти усіх вікових та соціальних категорій населення, формування в них умінь повноцінної читацької діяльності, а звідси – і проблема готовності освітніх закладів, родини, до розвитку в підростаючого покоління стійкого інтересу до літератури, читання, формування в них усвідомлених уявлень про роль книжки в житті людини і потреби жити з книжкою, спілкуватися з нею.

На наш погляд, буде дуже корисним розглянути важливі питання, пов'язані з проблемою інтересу до читання та особливостями його формування в аспекті формування читацької культури особистості.

Починаючи з XVIII ст., читання було предметом уваги багатьох діячів науки і культури. Вивчення розвитку уподобань та зацікавлень людини-читача пов'язане з іменами видатних письменників, педагогів, зокрема Х. Алчевської, Б. Грінченка, С. Русової, К. Ушинського та ін. Також значний вплив на

розвиток наукової теорії та методики керівництва процесом читання зробили С. Абакумов, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. Наприкінці 1990-х рр. – на початку XXI ст. дослідженнями читання в Україні займалися й надалі вивчають його проблеми Г. Беленька, А. Богуш, Н. Виноградова, Н. Гавриш, К. Крутій та ін.

Зіставлення низки концепцій поняття «читання» свідчить про те, що існує два види читання: читання взагалі і читання художньої літератури. При цьому, читання художньої літератури, як зазначає ряд авторів (Ю. Боров, Л. Виготський, Б. Мейлах, О. Никифорова) являє собою не тільки форму пізнання, але і особливу форму мовного спілкування між людьми, основну форму художніх комунікацій. Читання, як і будь-яка інша діяльність в самій своїй структурі безпосередньо зумовлене тим предметом, на який воно спрямоване, у даному випадку – літературним твором, специфіка якого визначає й особливості читання. Особливості читацької діяльності, як різновиду діяльності рецептивно-естетичної, полягають в тому, що у процесі її здійснюється не тільки пізнання твору, але формування потреб у читанні, становлення читацьких інтересів, що є передумовою літературно освіченої особистості.

Аналіз наукових праць, присвячених проблематиці літературного виховання та формування читацької культури не дає однозначної відповіді на питання щодо розуміння сутності поняття «літературно освічена людина», «талановитий читач». Однак у дослідженнях психологів, літературознавців, педагогів визначено основні риси повноцінного естетичного сприймання художньої літератури. Таке сприймання передбачає розуміння не тільки сюжету твору, але й концепції, авторського задуму, авторського світогляду та ставлення до події, героїв, їхніх переживань, почуттів, здатність історично і критично осмислювати твір, проникати в систему мислення автора, а інколи й посперечатися з ним. Психолог О. Никифорова виділяє такі критерії повноцінного сприймання художньої літератури, як уміння читача впевнено відрізнити художній твір від нехудожнього, уміння в деталях оцінити форму літературного твору, здатність до сприймання метафоричної мови мистецтва [5]. Водночас усі вчені-психологи підкреслюють, що високий рівень осмислення не відкидає, а навпаки, обов'язково передбачає емоційний відгук читача, його здатність суб'єктивно, особисто співпереживати долю героїв. Так, Б. Мейлах зазначає, що активне, цілісне сприймання на вищому рівні – це сприймання твору у всьому багатстві його змісту й форми [4].

Виховання читача, здатного сприймати художній твір у всьому його багатстві – процес довгий і складний, але, якщо початковий етап введення маленької людини в читацьку культуру буде своєчасним і успішним, значно скоротиться кількість юнаків і дівчат, не здатних або які не бажають прилучитися до духовного досвіду людства. Зрозуміло, що на кожному етапі освіти розв'язуються свої завдання літературного виховання, спрямовані на оволодіння читацькою діяльністю і культурою.

Аналіз сучасних наукових праць свідчить про те, що поряд із такими ключовими напрямками літературного виховання, як розвиток художньо-емоційного сприймання, виховання мовленнєвої культури, збагачення емоційно-чуттєвого та когнітивного досвіду, виокремлено літературну пропедевтику. Елементарна літературна пропедевтика враховує специфіку літератури як мистецтва слова та формує літературну культуру особистості. Щоб пізнати, усвідомити ідейно-естетичний зміст твору, суть зображених у ньому життєвих явищ, замало лише чуттєвого сприймання образів, картин. Потрібні їхнє осмислення, повна літературна обізнаність із найпоширенішими жанрами художньої літератури [7].

Літературна культура – це сукупність ознак культури, притаманних мисленню та мовленню письменника, програмовим настановам літературної школи чи угруповання, що виявляють високий (низький) рівень творчості, рецептивної естетики, дотримання (недотримання) принципів евристики (мистецтво дискусії, диспуту, полеміки) при з'ясуванні колізій традиції і новаторства, шляхів розвитку мистецтва [3]. Отже, літературна культура є важливою складовою всебічно розвиненої особистості, адже впливає на формування загальних культурних та життєвих цінностей людини, уміння усвідомлювати, критично осмислювати, оцінювати, зіставляти різні сутності, прояви буття. Процес формування літературної культури особистості постає як безперервний навчально-виховний процес, що передбачає оволодіння мистецтвом слова, формування естетичних і художніх смаків. Основною метою літературного виховання є становлення творчого читача із самостійним критичним мисленням, гуманістичним світоглядом, загальною культурою, тобто формування читацької культури особистості [2].

Феномен читацької культури тлумачиться як складова частина загальної культури особистості, що являє собою комплекс знань, умінь та почуттів читача, що містить свідомий вибір тематики читання, його системність з метою повноцінного та глибокого сприйняття і засвоєння прочитаного (О. Ісаєва). Також авторкою виділяються три аспекти читацької культури: 1) освітньо-змістовий аспект включає начитаність як літературну ерудицію та постійну потребу в читанні; 2) практичний аспект являє собою основні практичні вміння та навички, отримані в процесі читання; 3) ціннісно-орієнтаційний аспект виявляється в умінні дати оцінку тому чи тому літературному явищу, що сприяє формуванню особистісного естетичного смаку та світогляду [2].

Науковці зазначають, що під впливом художнього слова у людини виховуються потреби: у пізнанні світу через літературні твори; у книжці як засобі самоосвіти; у милуванні красою художнього слова; у збагаченні свого активного мовлення найкращими літературно-мовними формами (фразеологізмами, прислів'ями, приказками, образними виразами); у комунікації художнього змісту, висловлюванні власних думок, запитань, умовисновків; у самовираженні та самореалізації через словесну творчість,

входження в різні літературні образи; у гарному настрої, позитивних емоціях, пов'язаних зі сприйманням художнього твору [5; 7].

У сучасних наукових уявленнях міцно утвердилося положення: щоб ефективно формувати читацьку культуру особистості необхідно всебічно знати читача, і передусім, його читацькі інтереси, які формуються на підгрупі зазначених вище читацьких потреб [1].

Психологи розглядають інтерес як спрямування особистості на вирішення визначених потребами задач. Інтереси в значній мірі відображають особливі риси особистості, її індивідуальність. Вони є і передумовою навчання, і його результатом. Закономірності естетичної діяльності, які виявляються в процесі читання літературних творів, надають формуванню інтересу до цього виду діяльності особистості, які не мають місця в інших сферах.

Як свідчать сучасні дослідження, потреба в читанні як різновиду рецептивно-естетичної діяльності проходить у своєму розвитку наступні стадії: від потреби в емоційному насиченні і розрядці, через потребу у співпереживанні і співучасті до потреби в осмисленні художнього світу твору з метою перетворення себе і дійсності. Дослідник психології читання М. Рубакін справедливо відзначає, що читач книги в процесі її читання безпосередньо переживає цілу низку психічних станів, які відомі тільки йому одному. При читанні будь-якої книги, читач проводить досліди над самим собою, адже тільки таким шляхом може кожний окремий читач визначити, яка книга йому цікава, і в цьому сенсі, на думку автора, всяке читання є таким досвідом [6].

Створення умов для формування читацького інтересу до літературних творів має ґрунтуватися і реалізовуватися на розумінні феномену сприйняття прочитаного не тільки як прийому інформації, але й активної діяльності, в якій величезну роль відіграють позитивна мотивація, читацькі потреби та інтереси. Активізація роботи в напрямку створення необхідних умов для формування тривалого, стійкого інтересу до читання дозволить ефективно і цілеспрямовано формувати та поглиблювати читацьку культуру особистості на всіх етапах її життєвого шляху.

До практики наукової бібліотеки Криворізького педагогічного інституту увійшли числені культурно-просвітницькі заходи з формування та розвитку читацької культури користувачів. Система цих заходів сприяє розширенню кругозору особистості, знайомить читачів з кращими здобутками світового та вітчизняного художнього слова.

Таким чином, формування інтересів до читання, а також виховання читацької культури набуває великого значення, бо читацька діяльність є ефективним засобом формування гармонійно розвиненої особистості, здатної як до ефективної навчально-професійної діяльності, так і до взаємодії в усіх галузях суспільного життя.

## Література

1. Войнова Н. М. Осмислення поняття «інтерес» у відповідності з особливостями читацької діяльності / Н. М. Войнова // Теоретичні питання освіти та виховання: Збірник наукових праць. Випуск 6. / за заг. ред. М. Б. Євтуха, укл. О. В. Михайличенко. – Суми : Наука, 1999. – С. 147-154.
2. Ісаєва О. О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів при вивченні зарубіжної літератури : посіб. для вчителя / О. О. Ісаєва. – Київ : Ленвіт, 2000. – 184 с.
3. Літературна енциклопедія : у 2 т. Т. 1. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. – Київ : Академія, 2007. – 608 с.
4. Мейлах Б. С. Художественное восприятие как научная проблема / Б. С. Мейлах // Художественное восприятие. – Ленинград, 1971. – С. 3-25.
5. Никифорова О. И. Психология восприятия художественной литературы / О. И. Никифорова. – Москва : Наука, 1972. – 152 с.
6. Рубакин Н. А. Психология читателя и книги. Краткое введение в библиологическую психологию / Н. А. Рубакин. – М. : Книга, 1977. – 264 с.
7. Рубан А. І. Дитяче читання : погляди вчених, педагогів, письменників із давніх часів до сьогодення / А. І. Рубан // Наукові праці Державної науково-педагогічної бібліотеки України ім. В. О. Сухомлинського. Вип. 4. Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, перспективи створення та забезпечення доступу : зб. наук. праць / наук. ред. П. І. Рогова. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. – С. 352-360.